

Славко Ж. Станојчић¹
Филолошко-уметнички факултет
Универзитета у Крагујевцу²

ЈЕЗИЧКА ПОРУКА – КРОЗ ОПИС СТРАНЧЕВЕ ПЕРЦЕПЦИЈЕ СРПСКОГ ЈЕЗИКА ЛИКОВА У НАРАТИВНОМ ДИСКУРСУ

Аутор, на основу теоријских ставова когнитивне и текстлингвистике, формулише резултате своје анализе метода писца Сл. Селенића у употреби језичких средстава да изрази неке од својих идеолошких ставова при оцењивању менталитета људи који припадају његовом народу. Као грађа узет је текст писама лика Елизабете Блејк у роману „Очеви и оци“ на мужевљевом матерњем језику – српском, који она тек учи, а детаљ који аутор анализира је схватање значења глагола *бавити се* (*нечим*) и *радити*. На основу дефиниција релевантних српских речника, аутор указује на то да Речник МС први глагол не идентификује на првом месту другим глаголом, што упућује на чињеницу да они нису у (ближем) синонимском односу.

Ослањајући се на дефиниције које даје Речник Матице српске (1, Нови Сад, 1967), аутор налази да гл. *бавити се* (*нечим*) има много амбивалних значења и да је међу њима значење „радити“ на последњем месту. На првом месту од свих значења датих у релевантним српским речницима јесу значења: „бити негде“, „задржавати се“, „налазити се“, „проводити време“, „занимати се“, „бити заузет“ итд., која имплицирају само значење „попуњавати време“, што не мора нужно значити „попуњавати време продуктивним радом“.

Кључне речи: перцепција, формална, денотативна, неграматичке конструкције, српски, енглески, матерњи језик, бавити се, радити

1. Теоријска литература у области проучавања законитости језика у контакту познаје два прва битна појма перцепције језика реализоване у језичкој комуникацији говорника чији су матерњи језици различити. То су (а) перцепција са његове формалне стране и (б) перцепција са његове денотативне стране.

Уколико је истраживање у домену дескрипције конкретне језичке материје, истраживач то може приказати и детаљно. Наиме, детаљан опис обеју перцепција – и перцепције са формалне стране и перцепције са денотативне стране – значио би приказивање готово сваке речи (и облички и семантички).

1 slstanojcic@gmail.com

2 Рад је настао у оквиру пројекта 178014 *Динамика стурктура савременог српског језика*, који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

Овде, пошто је реч о теоријском тумачењу дате материје, приказ је селективан, на основу арбитрарно узетог узорка. А приказ било кога формалног језичког фрагмента може се уопштити на све такве фрагменте, као што ће се и приказ перцепције денотативне стране – природно, с мање простора – приказати селективно, и такође на принципу изабраног узорка.

2. Скоро идеалан језички материјал за анализу дате перцепције представља роман Слободана Селенића „Очеви и оци“ и за ову прилику синтезе процеса који се подразумева под термином перцепција исто је тако идеалан фрагмент у целокупном дискурсу романа *Глава III*, која је у целини у форми писма другог главног лика – Елизабете Блејк, супруге Стевана Медаковића и мајке трећег главног лика романа – њиховог сина, Михајла Медаковића.

Писмо је упућено Рашели Алкалај, у Енглеску, и носи датуме: „Октобер – Новембер, 1925“, „Децембар, 1925“, „Јануар, 1926“, „27. јануар, 1926, Свети Сава Дан“ и „Март, 1926“. И по форми, и по циљу, типично *писмо*, са свим карактеристикама епистоларног дискурса – „које подразумевају тежњу ка очуваности целовитости исказа“, али „и ... тежњу ка сегментовању исказа“ (Роровић 2000: 119).

Писац је цело ово писмо уобличио тако да ослика Енглескињину перцепцију српског језика и (а) са његове формалне стране, и (б) са његове денотативне стране.

3. (а) **Перцепција српског језика с формалне стране** – Сл. Селенић је приказао већ у 26 редова уводног текста Елизабетиног писма, у којима је концентрисао формална језичка факта српског језика, како их је перципирала Енглескиња која се удала за Србина и с њим дошла да живи у Београду. Резултате анализе овога типа перцепције изложио сам својевремено у раду под насловом *Типични пример стварања језичког идентитета (на језику нараћора у Селенићевој прози)*³, па овде подсећам, са по једним или два примера у свакој од категорија, да је реч о примерима

– на нивоу фонологије и морфонологије у Елизабетиним реализацијама типа:

србском < српском; *роџаци* < рођаци; *шалием* < шаљем [према латиничкој ортографији *šaljem*];

– на нивоу морфосинтаксе у Елизабетиним реализацијама, пре свега, падежних и предлошко-падежних конструкција, одн. других конструкција, као што су

(1) у употреби падежних облика:

Да ли ми двоје кажемо *један друџи* < ... једно другом. – Ја сам *од прве дане* у Београд писала < ... од првих дана у Београду писала;

(2) у употреби синтаксичких конструкција, одн. реда речи у тим конструкцијама типа:

3 Рад је објављен у Зборнику „Савремена проучавања језика и књижевности“, Крагујевац, 2011, (ISBN 978-86-85991-30-1), стр. 359-365.

Овде би у србском, знам, *тјебе звало* Рашела < Овде би се, знам, ти у српском звала Рашела;

(3) у употреби фразема који су директни (и дословни) превод са енглеског језика на српски, на пример – у поздравној реченици на крају писма:

Лијубав за тјебе и мој роџак Archibald < *Love to you and my cousin Archibald* (98).

4. Све наведене конструкције, а има их у целом дискурсу Елизабетиних писама велики број, комбинација су неграматичких конструкција српског језика, енглеске перцепције гласова српског језика и дословних превода енглеских конструкција на српски језик. Уз њих, природно, налазе се и делови енглеског текста, од којих неки и „посрбљени”, тј. у српској транскрипцији, као и енглеске основе многих лексема са наставцима српске промене, на пример:

А они мене још *скуџинизују* < *And they still scrutinize me* (99). – Он *квоџује* неки *Hans Günter* < *He quotes...* (108). – *Нанка ... јесте благослов из неба компарирана* са *Гордана* < *...compared with Gordana* (104). – *Имаџинуј*, *Rachel*, да овде жена тресе теписи < *Imagine, Rachel...* (114). – *Немој биџи поџрешна* да мислиш да сам ја *ностџалџик* < *Do not be wrong... that I am nostalgic* (119).

Све то, наравно, у реченицама које – како сам тада формулисао – треба да изграде лик жене која као Енглескиња тек учи српски језик, дакле – и са дословним превођењем енглеске идиоматике на српски језик (нпр.: *Немој биџи поџрешна* да мислиш... < *Do not be wrong to think...* и слични случајеви).

5. Што се (б) перцепције српског језика са денотативне стране тиче, она је, природно, као процес сложенија већ самом чињеницом да је у домену семантичких система језика. Она је тиме и у домену психолошких и социолошких односа говорника који из једне цивилизацијске и културне средине долазе у средину која је с нешто друкчијим квалитетима истих атрибута.

С тим у вези, истраживачу Селенићевог језика који му прилази са гледишта опште лингвистике (као и са гледишта текстлингвистике) на првом месту се намеће, заправо, идеја да је пишчева изградња идентитета ликова стварно – његова порука читаоцу, а да је садржина те поруке пишчев идеолошки став према сопственој друштвеној, па тиме и језичкој заједници.

У конкретном случају који истраживач језички анализира, средство којим се та порука преноси слушаоцу/читаоцу јесте Елизабетина интерпретација идеја које она сазнаје од многих (и главних и епизодних) ликова који се појављују у овом поглављу кроз њен логичко-семантички систем формиран у британским цивилизацијским условима.

Наравно, писац Селенић је својим (српским) језиком створио тај лик и писац Селенић заправо тим ликом (као средством) указује на то да се, чињеницом географско-историјских специфичности, уз феномене који

су и универзалне природе за целину европске цивилизације, природно појављују разлике између говорника двају различитих матерњих језика – Енглеза и Срба. При томе, он различитост квалитета види у опозицији присуства, односно одсуства позитивних и негативних особина код говорника његовог сопственог матерњег језика, српског.

Другим речима, јасно је да је перцепција – коју, описаном формом језика, исказује лик „Елизабета Блејк” – у ствари, пишчево учовање и метафорско одређивање менталитета београдске средине тридесетих година XX века, при чему је оно углавном у форми исказа оцењивачке природе, дакле у виду такозваних „evaluative statements”, како их у својим дефиницијама назива Норман Феркло (Fairclough 2003: 172-173), макар колико биле мање или више скривене.

6. У овој прилици пишчево коришћење денотативне стране перцепције језичког исказа (омеђеног дискурса) поглавља III за стварање поруке приказаћу само на једном типичном примеру појма, који у својој терминологији изједначавам са термином ситуација, и који се, као прецизнији, и мање везан за логику, што значи да је више интегрисан са текстлингвистиком – данас користи у лингвистици (в. Polovina 1999: 125-135).

То је појам, односно ситуација означена српским глаголом *бавити се*. Контекстуалне околности у којима налазимо ту лексему дају нам повода за закључивање о Селенићевом методу коришћења језичких средстава за сликање говорника једног језика, а тиме и апстрактног појма – говорниковог менталитета. Још прецизније речено, то је управо врло карактеристичан пример језичке анализе коју он „ставља у уста” лика Елизабете Блек онда кад описује њено запажање о радним навикама средине у којој се нашао. У томе тексту (конкретно омеђеном дискурсу), наиме, писац-наратор кроз речи лика-наратора Елизабете Блејк – изречене њеним српским језиком, оним који она као нематерњи његов говорник тек савлађује – каже:

А шта ради културни радник, питам ја, а Стеван каже он *не ради* него *се бави*... То ја нисам кадра да разумем... Видиш такав карактер не постоји у Енглеска, али ја мислим то је добро за Енглеска. *Господин Барјакшаровић мора, за сигурно, ништа не зна, кад се са све бави* (110).

Јасно је да Селенић супротставља у овој реченици семантичке вредности два глагола – *радити* и *бавити се* (*нечим*), од којих се у београдској друштвеној средини овај други врло често употребљава најчешће као лексема која је у сфери интелектуалних послова. А Речник Матице српске (1, Нови Сад, 1967), на пример, наводи два главна значења овога глагола: 1. *бити негде, задржавати се, налазити се, ироводити време, пребивати*; 2. а. *занимати се, бити заузет, бринути се, бити обузет* и б. *проучавати (што), иреширати (што), имати за предмет*, а – што је заиста врло индикативно у промишљеној делатности лексиколога – у њиховој дефиницији ни у једном случају не идентификује на првом месту лексему *бавити се* – лексемом *радити*. Да је лексикограф по-

ступио супротно, имплицирао би бар делимичну синонимност ова два глагола, а он то, сасвим основано – није хтео да уради.

Из даљег „Елизабетиног” текста (који је стварно Селенићев идеолошки став), а који – како видимо у реченици „А шта ради културни радник, питам ја, а Стеван каже он *не ради* него *се бави*“ – директно супротставља ова два глагола, конотација глагола *бави* се сасвим је јасна: врста рада коју подразумева делатност лика „господин Барјактаревић” никако није једнака са оним што подразумева глагол *ради*. Рад садржан у појму и лексеми *бави* се само је – као да каже Селенић – имитација рада којом се попуњава време, а никако није креативна активност, активност која ствара материјалне или духовне вредности. Елеменат провођења времена, које не мора давати никакве (корисне) резултате, и налази се у првом значењу глагола *бави* се које речник даје.

7. У закључку бих рекао две ствари.

Прво, цео овај пишчев поступак потврђује оне хипотезе које указују да лингвистика треба да „инсистира на информативној вредности у којој се епостемички актери (говорник и слушалац) могу боље разумети током комуникативног процеса“ – јер је „... ‘информација’ оно што је резултат када се нека људска ментална активност (посматрање, анализа) успешно примењује на податак да би се открило његово значење или значај“ (Włodarczyk 1997: 3).

И друго, анализирани језички материјал и овог детаља показао је да је, као и дискурс романа у целини, и дискурс делова романа који су обележени као дискурс доминантних ликова: „Стеван Медаковић”, „Елизабета Блејк”, „Рашела Алкалај”, „Нанка Марковић” – заправо тип дискурса који текстлингвистика дефинише као директни говор који је условљен „одређеним догађајима, односно ситуацијама које су типичне као текстуални оквир за навођење нечијих одавно упамћених речи”, као и да се „памћење директног говора не би могло разумети без претходно дискурсом исказаних таквих ситуација”. И овај детаљ потврђује да се дефиницијом у нашој теоријској текстлингвистици, с разлогом, наводи шест најшире формулисаних ситуација (в. Polovina 1999: 128 и даље). Природно, та дефиниција не би била теоријско уопштавање да као таква не имплицира отвореност система ситуација. И у овом моме раду, то је резултирало и анализом омеђеног дискурса који сам насловио термином појам, изједначајући његову садржину са садржином термина ситуација.

Овај истраживачки поступак применљив је на сваки детаљ и целине дискурса Селенићевог романа. То, природно, резултира понављањем принципа анализе која даје сличне резултате, од којих сам неке и раније објављивао.

GRAĐA

Slobodan Selenić, „Očevi i oci“, Prosveta, Beograd, 1985.

LITERATURA

Włodarczyk 1997: André & Hélène Włodarczyk, Graded Informative Content of Linguistic Messages, Proceedings of the 16th International Congress of Linguists Pergamon, Oxford, Paper No. 0431, 1997, 2-23.

Polovina 1999: Vesna Polovina, Semantika i tekstlingvistika (глава *Diskurs u funkciji kognitivne analize jezičkih kategorija*), Beograd, 1999.

Popović 2000: Ljudmila Popović, Epistolarni diskurs ukrajinskog i srpskog jezika, Beograd, 2000.

Stanojčić 2011: Slavko Stanojčić, *Tipični primer stvaranja jezičkog identiteta (na jeziku naratora u Seleničevoj prozi)*, „Savremena proučavanja jezika i književnosti“, Kragujevac, 2011, (ISBN 978-86-85991-30-1), str. 359-365.

Fairclough 2003: Norman Fairclough, *Analysing Discourse*, London – New York, 2003.

Slavko Ž. Stanojčić

THE LINGUAL MESSAGE – THROUGH THE DESCRIPTION OF A STRANGER’S PERCEPTION OF THE SERBIAN LANGUAGE IN A NARRATIVE DISCOURSE

Summary

Based on the theoretical positions of cognitive and text-linguistics, the author formulates the results of his analysis of writer Slobodan Selenić’s method of using lingual means to express some of his ideological attitudes in evaluating the mentality of people belonging to his nation. Material has been drawn from the letters of the *Fathers and Forefathers* character Elizabeth Blake, written in her husband’s native tongue – Serbian, which she is still learning. The detail analyzed by the author is the Serbian verb *baviti se*, which many Serbian speakers use instead of the verb *raditi*. Through Elizabeth Blake’s words, the novel’s author evaluates those intellectuals who talk of their work as an action denoted by the verb *baviti se* (“on *ne radi* nego *se bavi*”) as people who are not serious workers in their professional fields.

Relying on definitions supplied by *Rečnik Matice srpske* (1, Novi Sad, 1967), the author finds that *baviti se* (*nečim*) has many ambiguous meanings and that the meaning “*raditi*” (to work) is the last on the list. Relevant Serbian dictionaries first list the meanings: “*biti negde*”, “*zadržavati se*”, “*nalaziti se*”, “*provoditi vreme*”, “*zanimati se*”, “*biti zauzet*” etc. implying only the meaning “*popunjavati vreme*” (= “fill the time”), which does not necessarily mean “fill the time with productive work”.

Keywords: perception, formal, denoting, non-grammatical construction, Serbian, English, native tongue, *baviti se*, *raditi*

Примљен у јануару 2014.
Прихваћен у мају 2014.